

Nodira AHMEDOVA,
Toshkent davlat pedagogika universiteti dotsenti, PhD
E-mail:ms.nodra.87@mail.ru

Oila va gender ilmiy-tadqiqot instituti, ilmiy kotib, PhD dotsent, U.Jabborov taqrizi asosida

STRATEGIES FOR DEVELOPING THE SPEAKING COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Annotation

Mastering speech behavior strategies is an integral part of the professional competence of a foreign language teacher. Ignoring the norms of speech behavior often leads to difficulties in interpersonal and professional communication. This article shows that the existence of significant differences in the speech behavior of language learners makes the acquisition of speech strategies one of the main points in foreign language teaching, especially in teacher training.

Key words: speech behavior strategies, foreign language communicative competence, foreign language teacher training, intercultural competence.

СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ГОВОРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Аннотация

Овладение стратегиями речевого поведения является неотъемлемой частью профессиональной компетентности преподавателя иностранного языка. Игнорирование норм речевого поведения часто приводит к трудностям в межличностном и профессиональном общении. В данной статье показано, что наличие существенных различий в речевом поведении изучающих язык делает усвоение речевых стратегий одним из основных моментов в обучении иностранному языку, особенно в подготовке учителей.

Ключевые слова: стратегии речевого поведения, иноязычная коммуникативная компетентность, подготовка учителей иностранного языка, межкультурная компетентность.

BO'LAJAK CHET TIL O'QITUVCHILARINI NUTQ KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI

Аннотация

Nutq xulq-atvori strategiyalarini o'zlashtirish chet tili o'qituvchisini kasbiy kompetensiyasining ajralmas qismidir. Nutq xulq-atvori normalarini e'tiborsiz qoldirish ko'pincha shaxslararo va professional muloqotda qiyinchiliklarga olib keladi. Ushbu maqola til o'rganuvchilarning nutq xatti-harakatlarida sezilarli farqlarning mavjudligi nutq strategiyalarini o'zlashtirishni chet tilini o'rgatishda, ayniqsa o'qituvchilarni tayyorlashda asosiy nuqtalardan biriga aylantiradi.

Kalit so'zlar: nutqiy xulq-atvor strategiyalari, chet tilining kommunikativ kompetensiyasi, chet tili o'qituvchisini tayyorlash, madaniyatlararo kompetensiya.

Kirish. Zamonaviy jamiyatning har qanday sohada mutaxassislarni tayyorlash va tayyorlashga bo'lgan ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, bilim, ko'nikma va malakalarga qo'shimcha ravishda, universal ko'p funktsiyali xususiyatga ega bo'lgan ijtimoiy va kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiyatni va uning mehnat bozoridagi harakatchanligi, mahsuldorligi va mutaxassis sifatida raqobatbardoshligini shakllantirish zarur [1].

Bo'lajak chet tili o'qituvchisini tayyorlash jarayonida auditoriyada nutqiy xulq-atvor strategiyalarini o'zlashtirishni o'z ichiga olgan kasbiy ahamiyatli kompetensiyalarni shakllantirish muhim o'rin tutadi. Ular, bir tomondan, umumiy kasbiy kompetensiyaning tarkibiy qismi bo'lsa, ikkinchi tomondan, o'qituvchining chet tilining kommunikativ kompetensiyasining bir qismidir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Kommunikativ ta'lim maqsadlarini belgilashda, odatda, kommunikativ kompetensiya yakuniy maqsad bo'lib, unga erishish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi va bir qator oraliq maqsadlarga erishishga bog'liq degan pozitsiyadan kelib chiqadi. Maqsadning uzluksizligini ta'minlash uchun kommunikativ kompetensiyaning minimal va maksimal darajalarini oraliq maqsadlar deb hisoblash mumkin.

Madaniyatlararo muloqot sharoitida chet tilini bilishning erishiladigan minimal darajasi, Yu.B. Kuzmenkova kommunikativlikni bilishning yetarlilik darajasi deb belgilaydi [2]. Bu daraja kommunikativlikning ma'lum bir lingvistik va ijtimoiy-madaniy salohiyatga ega ekanligini taxmin qiladi, bu unga kundalik muloqotning asosiy vaziyatlarini yengish qobiliyatini beradi. Binobarin, chet tili darsida muayyan turdagi mutaxassis, masalan, o'qituvchi va talaba uchun ma'lum bir kommunikativ yetarlilik haqida gapirish mumkin.

E.P. Shubin, terminologiyasiga ko'ra, tilni bilishning maksimal darajasi - ijtimoiy ta'minlanish darajasidir. Shu darajada tilda so'zlashuvchi chet el fuqarosi o'zining chet el kelib chiqishini ko'rsatuvchi paralingvistik belgilarni o'z ichiga olmaydigan og'zaki yoki yozma xabarlarini yaratadi [3].

Yuqoridagilar bevosita kelajakdagi va hozirgi chet tili o'qituvchisiga tegishli jarayondir. Chet tili o'qituvchisi til haqida tilda gapira olishi, ma'lum bir lingvistik hodisaning mohiyatini tushuntira olishi, shuningdek, o'quv jarayonida yuzaga keladigan bir qator kommunikativ vaziyatlarga dosh bera olishi kerak - masalan, talabaning gapiga izoh berish, qo'shimcha ma'lumot berish, topshiriqni tushuntirish, savollarga javob berish, muhokama qilinayotgan badiiy asarning talqini bilan bog'liq savollar, ikki madaniyatning nutqiy xulq-atvor normalarini ifodalagan holda [4] amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Shunday qilib, o'qituvchining vazifasi talabalarning chet tilidagi nutq xatti-harakatlarini o'zlashtirish jarayonini ta'minlashdan iborat: "Chet tili orqali talaba unda so'zlashuvchi xalq madaniyatini shakllantiradi. Chet el madaniyati doimiy ravishda yangi elementlar bilan to'ldirilgan mozaika shaklida paydo bo'ladi. Talaba uni tilda aks ettirilgandek emas, balki til yaratgandek idrok etadi. Chet el madaniyatini o'rganish jarayoni o'ziga xos - lingvistik tuzilmalardan madaniyat haqidagi umumiy bilim va tushunchaga o'tadi" [5].

Ushbu omillarni hisobga olgan holda, shuningdek, chet tili o'qituvchisi nutq faoliyatini ikki tilda: ona tili va o'qitiladigan tilda, masalan, ingliz tilida olib borishi kerakligini hisobga olsak, kasbiy faoliyatning asosiy sharti qoidalarga rioya qilishdir. Bu mamlakatlarda qabul qilingan nutq madaniyati bilan bog'liq jarayon.

Bundan tashqari, bo'lajak chet tili o'qituvchilari xorijiy madaniyatdagi nutq xatti-harakatlari me'yorlarini yaxshi bilmasliklari yoki umuman bilmasliklari sababli maktabdagi o'qituvchilik amaliyoti davomida ularni darslarda qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Chet tilini o'qitish metodikasi kursida bu jihatga, bizningcha, yetarlicha e'tibor berilmayapti.

Ushbu maqolaning maqsadi nutqiy kompetensiya va uning strategik tarkibiy qismining ishlashiga alohida e'tibor qaratgan holda, talabalarni chet tilini o'rgatish nuqtai nazaridan nutqiy faoliyat konsepsiyasi bo'yicha ba'zi mavjud nuqtai nazarlarni tahlil qilishdir.

Nutq faoliyati juda o'ziga xosdir. Bu muayyan faoliyat sohasida muloqotning kommunikativ vazifasini hal qilish uchun nutqni idrok etish va/yoki shakllantirish jarayonida kommunikativ kompetensiyadan foydalanish faoliyatidir [6].

Tang tilshunoslari M.Kanal va M.Svaynlar uni muloqotda muayyan qiyinchiliklar yuzaga kelgan yoki uning uzilib qolish xavfi bo'lgan hollarda qo'llaniladigan verbal va nonverbal muloqot strategiyalari majmui deb ta'riflaganlar [7]. Bu fikrga A.N.Shamov ham qo'shiladi. Uning ta'kidlashicha, strategik kompetensiya - agar muloqot sodir bo'lmasa (qayta so'rash, yangi so'z so'rash, iborani qayta o'qish, nutqdagi noaniq joy) odam murojaat qiladigan og'zaki va og'zaki bo'lmagan vositalardan (strategiyalardan) foydalanish qobiliyatidir (matn, foydalanish - chaqiruv imo-ishoralari, yuz ifodalari va boshqalar) [8]. Xuddi shunday talqinni N.D.Galskova ham aytadi, u strategik kompetensiyani chet tili muhitda til bilimi, nutqi va ijtimoiy muloqot tajribasining yetishmasligini qoplash qobiliyati deb tushunadi [9].

M.V.Daverning fikricha, umumiy nazariy jihatdan strategik kompetentlik - bu aktyor nuqtai nazaridan, faoliyatni amalga oshirish uchun eng samarali dastur va rejalarini ishlab chiqish qobiliyatidir [10]. Shu ma'noda, strategik kompetensiya har qanday mavzu va kasbiy kompetensiyaning bir qismi sifatida mavjud bo'lib, kommunikativ yoki ta'lim faoliyati jarayonida real yoki idrok etilgan muammolarga yechim topish zarurati tug'ilganda paydo bo'lishi kerak.

Tadqiqot metodologiyasi. Hozirgi vaqtda ko'proq tadqiqotchilar umumiy kommunikativ kompetensiyani va uning alohida tarkibiy qismlarini o'rganish muammosiga e'tibor berishmoqda.

Buning sababi shundaki, ushbu bosqichda oliy kasbiy ta'limning asosiy maqsadi bitiruvchilarda shaxslararo va madaniyatlararo o'zaro munosabatlar muammolarini hal qilish uchun ona va chet tillarida og'zaki va yozma muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishdir. Oliy ta'lim bitiruvchiga umumiy madaniy va kasbiy kompetensiyalar majmuasini berish uchun mo'ljallangan bo'lib, ular, xususan, og'zaki va yozma nutqni mantiqiy va aniq qurish kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi; ona tilida yozma va og'zaki muloqot qilish qobiliyati, chet tillarida ijtimoiy va ishbilarmonlik muloqotining madaniy ko'nikmalari bilan belgilanmoqda. Shunday qilib, yangi darajadagi, mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashning gumanitar, ijtimoiy va umumiy madaniy tsikllari sharoitida konstruktiv, shu jumladan chet tili, kommunikativ faoliyatga o'rgatish oliy kasbiy ta'limning asosiy maqsadlaridan biriga aylanadi.

Shunday qilib, talabalar suhbatdosh, shu jumladan chet el tilida so'zlashuvchi bilan muloqot qilishda, chet tilidagi matnni o'qishda o'zlarini ishonchli his qilishlari uchun strategik kompetensiyaga ega bo'lishlari aniq. Ushbu kompetensiya og'zaki va og'zaki bo'lmagan vositalardan foydalangan holda turli xil muammolarni hal qilish qobiliyatini ta'minlaydi.

Shuning uchun strategik kompetensiyani nutq kompetensiyaning alohida tarkibiy qismi sifatida ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiqdir.

Chet tilini o'rganish asosiy maqsadga erishishga qaratilgan: chet tilining nutq kompetensiyasini uning tarkibiy qismlari - til, ijtimoiy-madaniy, kompensatsion, ta'lim va kognitiv jamida rivojlantirish. Shu bilan birga, kompensatsion kompetensiya (yoki strategik) deganda ma'lumotni qabul qilish

va uzatishda lingvistik vositalarning yetishmasligi sharoitida vaziyatni yengish qobiliyati tushuniladi.

Shunday qilib, strategik kompetensiya turli nutqiy vazifalarni hal qilish uchun eng samarali strategiyalarni tanlash va ulardan foydalanish qobiliyati sifatida talqin etiladi va quyidagi umumiy ko'nikmalarga ega bo'lishni nazarda tutadi:

- muayyan kommunikativ vazifani amalga oshirish rejasini tuzish;

- bu rejani aytish darajasida amalga oshirish;

- kelajakda muloqotni yaxshilash uchun kommunikativ muloqotga erishish darajasini baholash;

- etishmayotgan bilim yoki qobiliyatlarni qoplash uchun muloqot sharoitida tavakkal qilish qobiliyati va tayyorligi;

- umumiy ta'limning samarali ko'nikmalaridan foydalanish;

- aniqlovchi savollarni bering.

Shunday qilib, yuqorida keltirilgan strategik kompetensiyani tushunish, u kommunikativ kompetensiyaning bir qismi bo'lgan barcha darajalarda ishlaydi, deb hisoblash imkonini beradi: lingvistik, sotsiolingvistik, ijtimoiy, diskursiv.

Strategik kompetensiyaning mohiyatini tushunish uchun uning tuzilishi muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, biz strategik kompetensiyaning tarkibiy qismlarini ko'rib chiqish haqida batafsilroq to'xtalamiz.

Ko'pgina tadqiqotchilar har qanday kompetensiya doirasida kognitiv va faoliyat komponentlarini ajratib turadilar. (N.V.Paxarenko va I.N.Zolnikova, shuningdek, S.N.Tatarnitseva) yuqoridagi elementlar bilan bir qatorda motivatsion va shaxsiy komponentlarni ham o'z ichiga oladi. Shunday qilib, ularning fikriga ko'ra, kompetensiya tarkibi 4 komponentni o'z ichiga oladi: kognitiv, faollik, motivatsion va shaxsiy.

Keling, kompetensiyaning taqdim etilgan tarkibiy qismlarini batafsil ko'rib chiqaylik: - motivatsion komponent talabning umumiy madaniy va kasbiy kompetensiyalarni o'zlashtirish va o'quv jarayonida foydalanishga bo'lgan ehtiyoji va istagi bilan tavsiflanadi, bu kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun motivatsiyadir; - kognitiv komponent kompetensiya mazmunini bilish va tushunishni o'z ichiga oladi; - faoliyat komponenti talaba tomonidan bilimlarni amaliy va tezkor qo'llashni, ularning turli xil standart va nostandart vaziyatlarda namoyon bo'lish tajribasini belgilaydi; - shaxsiy komponent kelajakdagi bitiruvchining (bakalavring) kasbiy o'zini o'zi rivojlantirish va shaxsiy o'zini o'zi takomillashtirish muhimligini anglashida namoyon bo'ladi va kasbiy ko'nikmalarning rivojlanish darajasi bog'liq bo'lgan kasbiy muhim fazilatlarini o'z ichiga oladi.

Tahlil va natijalar. Bizning tadqiqotimiz uchun strategik kompetensiyada ko'rib chiqilgan komponentlarni amalga oshirish katta qiziqish uyg'otadi.

Kompetensiyaning kognitiv komponenti, yuqorida aytib o'tilganidek, kommunikativ faoliyatning mazmuni va maqsadlari, yangi bilimlarni olish va qurish usullari haqidagi bilimlarni o'z ichiga oladi; strategik kompetensiya bilan bog'liq holda, u eng muhim umumiy madaniy kompetensiya sifatida kommunikativ kompetensiya haqida tushuncha beradi, strategik kompetensiyaning o'rnini uning asosiy tarkibiy qismi sifatida, shuningdek, kundalik va professional muloqot sharoitida qo'llaniladigan asosiy kommunikativ strategiyalar haqida ma'lumotni o'z ichiga oladi.

Bizning fikrimizcha, strategik kompetensiyaning bir qismi sifatida motivatsion komponent harakatining namoyon bo'lishi, hatto tilni etarli darajada bilmaslik yoki boshqa muammolar bilan murakkablashgan taqdirda ham, shaxsning o'z kommunikativ niyatini samarali amalga oshirish istagi deb qaralishi mumkin. nutq harakati davomida paydo bo'ladi.

Faoliyat komponenti strategik kompetensiyaning bir qismi sifatida talabning boshqa aloqa ishtirokchilari bilan hamkorlik qilish va o'zaro munosabatda bo'lishga tayyorligini ta'minlaydi. Aynan shu tayyorlik, bizning fikrimizcha, kognitiv komponentni (ya'ni, nazariy bilimlarni) va motivatsion (ya'ni, muloqotga qiziqish) amalda qo'llash imkonini beradi. Faoliyat komponenti, shuningdek, qo'shma kommunikativ faoliyat

jarayonida ijtimoiy o'zaro ta'sir doirasida strategik kompetentsiyani shakllantirishni nazarda tutadigan bunday tashkiliy ish shakllarini tanlashni o'z ichiga oladi.

Strategik kompetentsiyaning shaxsiy komponenti, bizning fikrimizcha, muayyan aloqa muammolari yuzaga kelganda, shaxs tomonidan qo'llaniladigan aloqa strategiyalari va vositalarini tanlashga individual yondashuvni amalga oshiradi.

Xulosa va takliflar. Shunday qilib, "strategik kompetentsiya" tushunchasining mohiyatini ko'rib chiqib, biz quyidagi ta'rifni taklif qilamiz.

Ushbu kompetentsiya: strategik kompetentsiya - bu kommunikativ kompetentsiyaning eng muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning barcha darajalarida ishlaydi va kognitiv, faollik, motivatsion va shaxsiy tarkibiy qismlarni hisobga oladi; Bu shaxsning ma'lum bir kommunikativ vazifani bajarish jarayonida yuzaga keladigan muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish, bir tomondan, lingvistik va lingvistik bo'lmagan vositalardan, boshqa tomondan, turli xil kommunikativ strategiyalardan foydalanish qobiliyatidir.

Ko'rib turganimizdek, talabalarni chet tilini muvaffaqiyatli madaniyatlararo kommunikativ faoliyatga tayyorlashning muhim xususiyatlaridan biri bu strategik

kompetentsiyani shakllantirishdir. Biroq, samarali madaniyatlararo kommunikativ faoliyatni amalga oshirish mumkin bo'lishi uchun strategik kompetentsiya talabalar uchun funksional xususiyatga ega bo'lishi kerak. Bizning fikrimizcha, bu muammoni o'rganishda istiqbolli yo'nalishdir.

Ko'rib chiqilgan vaziyatlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, bo'lajak chet tili o'qituvchisini tayyorlashda ingliz nutqining asosiy me'yorlarini o'rganish va amaliyotda mustahkamlashga e'tibor berish kerak. Talabalarining e'tiborini o'qituvchining nutq xatti-harakatlari madaniyati kasbiy ahamiyatga ega ekanligiga va o'qituvchining umumiy madaniyatining bir qismi ekanligiga qaratish kerak. Uning talabalar o'rtasida shakllangan madaniyat darajasi umumiy madaniyat darajasiga bog'liq.

Shunday qilib, nutq strategiyalarini o'rganish nafaqat o'qituvchining lingvistik va madaniyatlararo kompetentsiyasining foydaliligini ta'minlashi aniq ko'rinadi. Talabaning kelajakda bu tilda nizolarsiz va erkin muloqot qilish qobiliyati darsda chet tili o'qituvchisi tomonidan taqdim etilgan xulq-atvor namunasining haqiqiylikka qanchalik yaqin bo'lishiga bog'liq. Binobarin, nutqiy xulq-atvor strategiyalari bo'lajak chet tili o'qituvchisining kasbiy kompetentsiyasining ajralmas qismiga aylanishi kerak.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida".
2. Кузьменкова Ю.Б. Материалы курса «Стратегии речевого поведения в англоязычной среде». Лекции 1–4. М.: Педагогический университет «Первое сентября», 2006. С. 203.
3. Шубин Э.П. Языковая коммуникация и обучение иностранным языкам. М.: Просвещение, 1972. С. 206.
4. Djuraeva, G. Madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyalarni xorijiy til
5. muloqotini o'qitish asosida takomillashtirish. Jismoniy madaniyat va boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirish istiqbollari. Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy konferensiya. 420-423b Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti-2020 .
6. Панаити Н.Н. Коммуникативная компетенция как целевая и содержательная сторона обучения иностранному языку. [Электронный ресурс]. URL: http://en62.my1.ru/Communicative_competence_through_comparison.pdf (дата обращения: 05.02.2015).
7. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) М.: Издательство ИКАР. / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин, 2009. 448 с.
8. Canale, M. Theoretical basis of communicative approaches to second language teaching and testing / M.Canale, M.Swain // Applied Linguistics. 1980. № 1. P.27-31.
9. Чикнаверова К.Г. Развитие самостоятельности студентов бакалавриата как компонента стратегической коммуникативной компетенции. URL: <http://murzim.ru/nauka/pedagogika/28898>.
10. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам. М.: АРКТИ, 2003. 192 с.
11. Соколова Т.А. Методика формирования словообразовательных стратегий при обучении чтению на французском языке студентов неязыкового вуза. Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата педагогических наук. Иркутск. 2009.